

90 РОКІВ ФІЛОЛОГІЧНОМУ ПІДРОЗДІЛУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У 2008 році Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара святкує знаменну дату – 90-річчя з дня свого заснування. Це свято є особливим для тих підрозділів та кафедр, які були відкриті разом з університетом. Серед перших структурних підрозділів університету були й ті, що готували мовознавців – вчителів, викладачів, науковців.

Переглянемо сторінки історії філологічного підрозділу, зупинившись на значущих датах:

1918 р. 15 січня Катеринославський міський комітет з народної освіти направляє директиву міській думі про створення в місті університету. І вже у вересні на базі вищих жіночих курсів відкривається Катеринославський університет. До його складу ввійшли 4 факультети: історико-філологічний, юридичний, медичний, фізико-математичний.

Першим деканом історико-філологічного факультету був М. К. Любавський.

1918–1922 рр. На факультеті працюють відомі вчені. Проф. Д. І. Яворницький очолює кафедру українознавства, читає лекції з історії України, археології, філології. Протягом 1920–1921 рр. він був деканом факультету. У ці роки пише ґрунтовні праці: «Історія Запорізької Січі», «Дніпровські пороги» та ін. З 1918 по 1921 рік на факультеті працює видатний лінгвіст і педагог О. М. Пешковський (1878–1933), автор фундаментальної праці «Русский синтаксис в научном освещении». У ці роки він очолює кафедру порівняльного мовознавства. З 1921 по 1922 рік кафедру мовознавства й методології історії літератури очолює проф. М. Я. Немировський (1883–1965).

1922 р. Катеринославський університет стає інститутом народної освіти (ІНО). У складі нового навчального закладу два факультети: соціального виховання (учительський профіль) та професійної освіти (університетський профіль).

На факультеті профосвіти функціонує літературно-лінгвістичне відділення, яке дотримується специфіки ВНЗ університетського типу, готує спеціалістів – мовознавців та літературознавців.

1922–1930 рр. В інституті народної освіти відкрито секцію мови та літератури. На той час в ІНО працюють проф. Ю. Ф. Фогт, який читає лекції із зарубіжної літератури, та відомий лінгвіст, фахівець у галузі теорії мовознавства, автор ґрунтовної праці «Основи мовознавства» І. І. Завадовський. Він керує кафедрою української мови.

1930 р. На базі Дніпропетровського ІНО було створено три інститути: професійної освіти (з філологічним, історичним та біологічним факультетами); фізико-хіміко-математичний (із фізико-математичним і хімічним факультетами); соціального виховання.

1933 р. В Україні відновлюються університети, і серед них Дніпропетровський університет. Кафедрою російської та загальної літератури керує проф. Ю. Ф. Фогт. Ця кафедра об'єднує у своєму складі викладачів російської, української, західної літератур та літературознавства. Кафедрою української мови завідує доц. А. А. Москаленко (1901–1980), відомий спеціаліст у галузі українського мовознавства.

1939 р. Філологічний факультет відкритий як самостійний навчально-адміністративний підрозділ із 3-річним строком навчання.

1939 р. Студентів філологічного факультету переводять на 5-річне навчання.

1941–1943 рр. Університет та його підрозділи евакуюють в м. Оренбург (Чкалов).

1943 р. З евакуації у звільнений Дніпропетровськ повертаються викладачі та студенти університету. Заняття на українському та російському відділеннях починаються з 1 січня 1944 р. Деканом факультету призначається доц. В. Т. Плахотишина.

1944–1971 рр. Факультет має назву історико-філологічний. Його послідовно очолюють доц. В. Т. Плахотишина (1944–1958 рр.), доц. Г. І. Макарова (1958–1959), доц. В. О. Шадура (1959–1962), проф. Ф. С. Павлов (1967–1968), доц. М. П. Ковальський (1969–1970).

1962 р. Відкрито романо-германське відділення.

1972–2005 р. Відокремлюється історичне відділення, і факультет стає філологічним. Деканами факультету працюють: проф. Баранник Д. Х. (1971–1988), проф. І. І. Меньшиков (1988–2002), доц. О. В. Родний (2002–2005).

1990 р. Відкрито відділення журналістики, яке через два роки відокремлюється як самостійний факультет.

1993 р. Відкрито китайське відділення.

1993 р. Із складу філологічного факультету виділився факультет української філології та мистецтвознавства. Деканом призначено доц. І. С. Попову.

1997 р. На філологічному факультеті розпочато підготовку фахівців зі спеціальності «Японська мова».

2004 р. На філологічному факультеті відкрито спеціальність «Переклад».

2 грудня 2005 р. На базі філологічного факультету та факультету української філології та мистецтвознавства створено факультет української й іноземної філології та мистецтвознавства, який очолила проф. І. С. Попова.

Сьогодні у складі факультету функціонує 11 кафедр, з яких 8 мовознавчого напрямку:

– кафедра української мови (завідувач – канд. філол. наук, доц. Ковальчук М. С.);

– кафедра загального та російського мовознавства (завідувач – докт. філол. наук, проф. Пристайко Т. С.);

– кафедра англійської філології (завідувач – канд. філол. наук, доц. Анісімова А. І.);

– кафедра германської філології (завідувач – канд. філол. наук, доц. Дьяков Г. П.);

– кафедра романської філології (завідувач – канд. філол. наук, доц. Пономарьова Л. В.);

– кафедра порівняльної філології східних та англійських країн (завідувач – докт. філол. наук, проф. Ліпіна В. І.);

– кафедра перекладу та лінгвістичної підготовки іноземних студентів (завідувач – докт. філол. наук, проф. Панченко О. І.);

– кафедра іноземних мов для гуманітарних факультетів (завідувач – канд. філол. наук, доц. Рижикова С. Ю.).

На мовознавчих кафедрах працюють 7 професорів; 57 доцентів, 37 старших викладачів та 34 викладачі.

З усіх мовознавчих спеціальностей на факультеті діє магістратура, аспірантура, є докторантура з української та російської мов.

На базі кафедри української мови та кафедри загального та російського мовознавства були створені спеціалізовані вчені ради з захисту дисертацій на здобуття

наукового ступеня доктора та кандидата філологічних наук (спеціальності українська мова, російська мова). Очолювали відповідні спецради професор Д. Х. Баранник і професор І. І. Меньшиков (з 2007 р. – професор Т. С. Пристайко), і саме у цих спецрадах захистили свої докторські та кандидатські дисертації більшість співробітників мовознавчих кафедр факультету, а також близько 50 викладачів інших ВНЗ України, Росії, Казахстану та інших країн СНД.

Мовознавчі кафедри факультету активно співпрацюють із вишами України, Росії, Польщі, Китаю, Японії, Швеції, США та ін. країн.

До золотих сторінок історії факультету й університету вписані імена видатних випускників факультету. Це письменники – Олесь Гончар, ім'я якого носить Дніпропетровський національний університет з 02.07.08 р.; Павло Загребельний; поети Сергій Бурлаков, Віктор Корж, Наталка Нікуліна, Іван Сокульський, Любов Голота, Анатолій Шкляр; професори, доктори філологічних наук, мовознавці В. Микитась, О. М. Трубачов, Є. С. Отін, В. М. Туркін, О. М. Шиловський, Ю. К. Стехін, Л. П. Столярова, М. А. Жовтобрюх, В. С. Ващенко, Д. Х. Баранник, В. О. Горпинич, М. Ф. Коломієць, Н. М. Сологуб, О. О. Тараненко, І. І. Меньшиков, О. С. Лінський, В. І. Ліпіна, Т. С. Пристайко, О. І. Панченко, О. М. Рудяков, В. В. Зірка та ін.

Найстарші мовознавчі кафедри ДНУ, а саме: кафедра загального та російського мовознавства і кафедра української мови – широко відомі своїми науковими школами не лише в Україні, але й далеко за її межами.

За 90 років діяльності кафедра української мови сформувалася як провідна науково-дослідна установа. Розвинено традиції й сформовано нові напрямки дослідження української мови.

Проф. І. І. Завадовський, який з 1923 р. працював на кафедрі української мови, є автором навчальних посібників із загального та українського мовознавства: «Українська мова» (1927), «Основи мовознавства» (1928, 1930). І. І. Завадовський одним із перших в історії науки про мову збагатив посібник із загального мовознавства фактами української мови.

Проф. В. С. Ващенко – автор праць з української діалектології, лінгвогеографії, стилістики: «Полтавські говори» (1957), «Стилістичні явища в українській мові» (1958), «Із історії та географії діалектних слів» (1962). Він є автором підручників з української мови для середньої («Грамматика української мови. Синтаксис», 1938; «Українська мова», 1959, 1961) та вищої школи («Зразки сучасної української мови та вправи для навчання», 1961; «Вступ до вивчення сучасної української мови», 1973). Наукова спадщина В. С. Ващенка – це близько 200 робіт, серед яких 35 монографій та підручників.

У 60-ті роки публікують свої дослідження доц. І. К. Чапля («Прислівники в українській мові», 1960), доц. В. О. Шадуря («Лексика мови П. Тичини», 1960), доц. Д. Х. Баранник («Драматичний діалог. Питання мовної композиції», 1961; розділи «Прикметник», «Числівник» в академічній монографії «Сучасна українська література та мова. Морфологія», 1969).

Нині співробітники кафедри працюють над проблемами мовної норми й сучасної мовленнєвої практики, проблемами української дериватології.

Найголовнішими з опублікованих вченими кафедри праць є такі: «Усний монолог» (1969) проф. Д. Х. Баранника; «Морфологія української мови» (2004), «Антропонімія давньогрецької мови» (2006), «Відтопонімна деривація у східнослов'янських мовах» (2007) проф. В. О. Горпинича; навчальні посібники «Синтаксичні зв'язки слів у сучасній українській літературній мові» (2001), «Речення як предикативна, комунікативна і сигніфікативна одиниця мовлення» (2002) та «Структура простого речення в сучасній українській літературній мові» (2004) проф.

І. І. Меньшикова та І. С. Попової; «Українська мова» (2002) доц. В. Я. Мороз; «Словосполучення» (2007) проф. Д. Х. Баранника и доц. О. Ю. Баранник.

Одним із напрямків діяльності кафедри української мови є укладання словників різного типу і призначення. «Словник мови Шевченка» (1964) був високо оцінений у науковому світі, а за роботу над ним проф. В. С. Ващенко удостоєний звання лауреата Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1989). Проф. В. О. Горпинич опублікував серію словників, а саме: «Словник відтопонімічних прикметників и назв жителів України» (2000), «Словник географічних назв України» (2001), «Прізвища Придніпровського Припоріжжя» (2002), «Прізвища правобережного степу» (2005) та ін. У 1997 році опубліковано «Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки», серед укладачів словника – науковці кафедри української мови – Д. Х. Баранник, М. С. Ковальчук, І. С. Попова.

Кафедра загального та російського мовознавства (до 1997 р. – кафедра російської мови) – одна з найстаріших кафедр університету, яка підготувала протягом 90 років свого існування близько 3 тисяч висококваліфікованих спеціалістів з російської мови, загального та прикладного мовознавства, у тому числі десять докторів і більше ста кандидатів філологічних наук. У різні роки кафедрі очолювали такі видатні лінгвісти, як О. М. Пешковський та проф. М. Я. Немировський, а також доктори наук професори В. В. Ільєнко, О. М. Шиловський, І. І. Меньшиков, кандидати наук доценти Я. О. Спринчак і О. О. Красильникова.

Працювали на кафедрі декілька поколінь русистів, справжніх вчених та педагогів, відданих своїй справі. Це професори В. М. Туркін, Ю. К. Стехін, Л. П. Столярова, доценти С. Ципін, К. А. Охомуш, Б. А. Ліфшиць, Л. Й. Станкевич, П. О. Петрова, Л. Ф. Миронюк, Т. Є. Вороніна, В. Г. Гаврюшенко, Л. Ф. Коваленко, І. В. Петренко, М. І. Шевченко та ін.

Найбільш відому з наукових шкіл, започаткованих науковцями кафедри загального та російського мовознавства, – школу російських лексикологів, зокрема термінологів, – створили професори В. В. Ілленко, В. М. Туркін та О. М. Шиловський. Під керівництвом вказаних вчених захищено понад 40 докторських та кандидатських дисертацій, а учні цих професорів працюють у багатьох вищих навчальних закладах та наукових установах України, Росії, Молдови та інших країн. Наукові традиції цієї школи продовжує професор Т. С. Пристайко, яка підготувала 12 кандидатів наук. Вивченням поетичної мови займався професор Ю. К. Стехін. Синтаксична школа пов'язана з іменем О. М. Пешковського, а з орієнтацією на виконання прикладних завдань лінгвістики створена професором І. І. Меньшиковим, який підготував трьох докторів та 17 кандидатів наук, більшість з яких працює зараз на різних кафедрах Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Сьогодні науковці кафедри досліджують активні процеси в сучасних слов'янських мовах, опрацьовують проблеми термінологічної номінації; контрастивної лексикології; функціонального синтаксису; розробляють лінгвістичні словники різних типів.

Найбільш значущими з опублікованих наукових праць співробітників кафедри, крім загальновідомої книги О. М. Пешковського «Русский синтаксис в научном освещении» та, звичайно, інших досліджень цього науковця, є 2-томний «Очерк русского исторического синтаксиса» Я. О. Спринчака (Київ: Рад. шк., 1960, т. I; 1964, т. II); праці І. І. Меньшикова «Модель контаминированных образцов в синтаксисе» (1972), «Модель предложения и его парадигма» (1979), «Поетичне слово Кобзаря. Словник лексичних компонентів атрибутивних конструкцій» (І. І. Меньшиков, Н. В. Підмогильна; 1993), «Поэтическое слово Пушкина. Словарь

лексических компонентов атрибутивных конструкций» (И. И. Меньшиков, В. И. Мордань, Н. В. Подмогильная; 1999); Ю. К. Стехіна «Специфика стихотворной речи» (1974); О. М. Шиловського «Комбинаторная методика Т. П. Ломтева и возможности ее применения» (1979); К. А. Охомуш «Словник прилагательных, употребляющихся в языке исторических повестей XVI–XVII в.в.» (Е. А. Охомуш, А. Т. Сизько; 1992); Т. С. Пристайко «Номинация в сфере специальной коммуникации (системный аспект)» (1992), «Номинация в специальном тексте (функциональный аспект)» (1995), «Лексико-номинативная организация специального текста» (1996) та інші.

За останні роки співробітниками кафедри видано декілька навчальних і методичних посібників та оригінальних словників, зокрема: «Базовый словарь лингвистических терминов» (Л. П. Столярова, Т. С. Пристайко, Л. П. Попко. – Киев, 2003); «Латинский язык для студентов-юристов» (С. Т. Жулай, Е. К. Куварова. – Киев, 2000); «Русский язык для студентов-иностранцев» (В. М. Греченко-Журавская, Е. Л. Ляпичева, Н. Д. Писаренко, 2002); «Современный русский язык. Лексикология: Семантика» (Т. С. Пристайко, И. И. Турута, 2006); «Старославянский язык. Фонетика» (Т. С. Пристайко, 2006); «Курс лекций по основам информатики и прикладной лингвистики» (И. И. Меньшиков, 2007); «Современный русский язык. Словообразование» (О. Е. Козлова, 2007); «Польська мова (початковий рівень)» (Ю. Й. Рисіч, 2008) та ін.

До значущих доробків науковців факультету слід віднести три випуски науково-практичного видання «Писемне слово на вулицях Дніпропетровська» (перше видання – Дн.: Пороги, 2007; укладачі: С. А. Ганжа, І. С. Попова, Т. С. Пристайко, І. І. Турута) та «Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська» (автори – Т. С. Пристайко, І. С. Попова, М. С. Ковальчук, І. І. Турута. – Дн.: Вид-во ДНУ. – 2007. – 500 с.), підготовка та видання яких були здійснені за планом роботи «Обласного центру історії і розвитку української мови», створеного на факультеті в 2006 р.

Науковці всіх мовознавчих кафедр беруть активну участь у всеукраїнських та міжнародних наукових форумах, що проводяться в різних містах України, Росії, Польщі, Болгарії та ін. країн. Наукові проблеми різної спрямованості обговорюються на щорічних конференціях, які проводять усі кафедри факультету. Найбільш відомі в науковому товаристві постійні конференції міжнародного рівня «Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур» (кафедра романської філології); «Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах» (кафедра загального та російського мовознавства); всеукраїнська конференція «Культура професійного мовлення» (кафедра української мови та Обласний центр історії і розвитку української мови); науково-практична регіональна конференція «Сучасні технології навчання іноземних мов» (кафедра англійської філології).

На факультеті редагуються і видаються чотири фахові наукові збірники з мовознавства: «Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство» (відп. редактор проф. Т. С. Пристайко), «Дослідження з лексикології і граматики української мови» (відп. редактор проф. Д. Х. Баранник), «Ономастика й апелятиви» (відп. редактор проф. В. О. Горпинич); «Англїстика і американїстика» (відп. редактор доц. А. І. Анїсімова).

Зустрічаючи дев'яносту річницю із дня заснування університету, мовознавці ДНУ імені Олеса Гончара сповнені творчої наснаги до викладацької та наукової праці, до втілення нових наукових задумів та проєктів, які і надалі прославлятимуть університет і факультет і будуть приносити реальну користь суспільству.